

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Zahorán Csaba

Régi konfliktusok, új szereposztás: románok és magyarok a Székelyföldön az 1989-es fordulat után

Amikor 1989 decemberének utolsó napjaiban összeomlott Kelet-Európa egyik utolsó államszocialista diktatúrája, egy több mint negyvenéves korszak zárult le Románia történetében. A nyugat-európai gazdasági-politikai modell fokozatos átvétele teljesen átalakította a romániai viszonyokat, és helyenként sajátos jelenségekkel is járt. Jelen dolgozatban az egyik ilyen jelenség kialakulásához vezető – a Székelyföldön élő románok helyzetében bekövetkezett – változásokat próbálom meg felvázolni, amelyek egyúttal egy mindmáig befejezetlen közösségépítési folyamatot is takarnak.¹

Románok a Székelyföldön a 20. században

A Székelyföldön élő románok egy önmagában véve viszonylag kicsi, ám számarányát jócskán meghaladó jelentőséggel bíró közösséget alkotnak, amely időnként nemcsak, hogy az országos közbeszédben is megjelenik, hanem annak kiemelt – igaz, általában passzív – tárgyává válik. Ezt elsősorban a szóban forgó népesség „fordított” helyzete magyarázza – azaz hogy egy magát nemzetállamként meghatározó ország többségi nemzetének részéről van szó, amely viszont helyi szinten kisebbségben él.

A Románia szívében, Erdély délkeleti csücskében található Maros (*Mureş*), Hargita (*Harghita*) és Kovászna (*Covasna*) megye, azaz a történelmi Székelyföld legnagyobb részét² magába foglaló, összesen 17 063 km²-nyi terület lakossága a 2002-es népszámlálás szerint 1,13 millió fő volt, ebből 407 ezren (36%) vallották magukat román és 668 ezren (59%) magyar nemzetiségűnek.³ Míg Hargita és Kovászna megyében a románok kisebbségben vannak (14 és 23%-os arányban, összesen közel 100 ezer fő), Maros egyfajta határvidéket képez – itt ugyanis a románok alkotnak többséget (53%-ot), akik 2002-re még a régió legnagyobb városában, Marosvásárhelyen is többségbe kerültek.⁴ Ugyanakkor a három megyén belül a román és magyar népesség többnyire elkülönülve él (a románok Hargita megyében északon – főképp Maroshévíz és Gyergyótölgyes környékén, illetve Balánbányán –, Kovásznában délen – a Bodza-vidéken – vannak túlsúlyban, Marosban pedig a megye középső és keleti részén – a történelmi Marosszék területén – találhatóak a magyar többségű vidékek), nagyobb keveredés csak a városokban figyelhető meg. A három megyében „tényleges” kisebbségben, azaz a magyar többségű területeken élő

románok száma 2002-ben összesen hozzávetőlegesen 65 ezer fő volt, az itt élő románok kb. egy hatoda.

A Székelyföld románsága 1918-ig a magyarországi román társadalom permén helyezkedett el. A román többségű vidékektől eltérően az itt élő románok nagyobb része már az asszimiláció előrehaladott stádiumában volt, és többé-kevésbé beolvadt a magyar népességbe – sok helyen már csak vallásuk, illetve a temetők sírjai árulkodtak származásukról vagy egykori jelenlétükről.⁵ A két világháború közötti időszakban azonban bizonyos súlyra tett szert a székely megyékben élő román „szórvány”. Az új államhatalom szemében felértékelődött a helyi román közösség, Bukarest többek közt az itt élő, illetve ideköltöző, és egyfajta missziós munkát vállaló román értelmiségiekre támaszkodva kívánta végrehajtani az „elszékelyesített/elmagyarosított” románok „visszarománosítását”. Az akció a Nagy-Románia kellős közepén éktelenkedő, szinte kompakt magyar tömb megbontására irányult, ami megkönnyítette volna a régió integrálását a román nemzetállamba. A román kulturális offenzíva azonban végül gyakorlatilag kudarcot vallott, eredményei egy részét pedig elsodorta a második bécsi döntést követő újabb impériumváltás, noha a magyar uralom visszatérte csak időlegesen bizonyult.⁶

Az ötvenes-hatvanas évek „intermezzója” után,⁷ a Nicolae Ceaușescu nevével fémjelzett korszak második felében ismét a két világháború közöttihez hasonló, „hídfő” szerepbe kerültek a székelyföldi románok. A régió modernizációjával párhuzamosan egyre több román telepedett meg a térségben, főképp a városokban. A magyar köztudatban ez az időszak – különösen a nyolcvanas évek – a románok tömeges betelepítése, az erőszakos románosítás korszakaként van jelen, jóllehet vannak, akik ezt vitatják, és a románok számának növekedését a spontán folyamatoknak tudják be.⁸ Az 1980-as években mindenesetre megerősödött, egyre teljesebbé vált a „román világ” a Székelyföld városaiban is. Az 1989. decemberi forradalom azonban e tekintetben is gyökeres változást hozott.⁹

Hullámvó erőviszonyok

A fordulat óta eltelt húsz év alatt teljesen újrafogalmazódott a magyar–román viszony, mind országos, mind helyi szinten. A nemzeti kommunista rendszer összeomlása utáni első időszakban a magyar elitek viszonylag gyorsan visszaszerezték közéleti pozícióik jó részét. Ennek következményeként látványos átalakuláson ment keresztül a Székelyföld, és ismét előtűnt a régió háttérbe szorított magyar jellege. Ám a „magyar világ” újjáalakulása – a magyar elitcsoportok megerősödése, a magyar intézményrendszer (iskolák, kulturális intézmények) újjáteremtése, a magyar nyelv térnyerése és számos szimbolikus eredmény – tulajdonképpen a „román világ” rovására történt. A Székelyföld román lakóinak korábban ismerős közege részben eltűnt, részben pedig összezsugorodott, és néhány „jól körülhatárolt, védett” területre szorult vissza.¹⁰ Egy viszonylag zárt „román világ” jött így létre, elsősorban az állam központi struktúráiból (prefektúrák, dekoncentrált intézmények, állami vállalatok, erőszakszervezetek), amelyekben még sokáig érvényesült a román túlsúly,¹¹ valamint a román oktatási és kulturális intézményekből, mégpedig egy egyre bővülő magyar környezetben. Értelemszerűen, míg a magyarok mindezt a dolgok „normális” rendjének visszaállításaként élték meg, a románok komoly csapásként fogták fel – és nem csak a helyiek, hanem a román nemzetállami eszme hívei is, akik megpróbálták megállítani vagy legalább fékezni ezeket a folyamatokat.

Az átrendeződés első, átmeneti szakasza 1990 elejéig tartott – egyik epizódjának tekinthetjük a márciusi marosvásárhelyi konfliktust is –, eredményeit és korlátait pedig egyszerre jelzi a székelyföldi „románellenes atrocitásokat” kivizsgáló parlamenti bizottság 1992 elején elfogadott jelentése.¹² A nagy médiavisszhangot kapott jelentés és vitája nemcsak lelassította a magyarok székelyföldi „térnyerését”, hanem egyúttal meg is alapozta a jelenlegi román köztudat máig élő, meglehetősen torz Székelyföld-képét. E szerint a magyar többségű régió a románok számára egyfajta idegen és „intoleráns” vidék,¹³ zavaros, bizonytalan viszonyokkal. A parlamenti bizottság beszámolójában megjelenített nem egy körülmény (az agresszív magyar nacionalizmus és szeparatizmus, a románok diszkriminációja, a román állam tekintélyének megrendülése Hargita és Kovászna megyében stb.) pedig – eltérő intenzitással, de viszonylag gyakran – azóta is felbukkan, táplálva az ún. „Har-Kov-jelenséget”¹⁴ övező diskurzust.

A kilencvenes évek első felében a helyi románság még többé-kevésbé számíthatott Bukarest támogatására, az 1992-es helyhatósági választásokat és az 1996-os kormányváltást követően azonban újabb változásokra került sor. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) kormányzati szerepvállalása és érdekérvényesítése következtében a helyi román elitiek visszaszorulása folytatódott, amivel párhuzamosan a Székelyföldön kiépültek és megszilárdultak a magyar (többnyire RMDSZ-es) pozíciók. A sajátos, kettős hatalmi struktúrán¹⁵ belül több területen is egyre inkább a magyarok javára tolódtak el az erőviszonyok. Ennek a – körülbelül a 2000-es évek elejéig tartó – folyamatnak az előrehaladtát, a román elitsoportok védekező harcait jelzik az újabb „Har-Kov-ügyek” (például 1997-ben vagy 2001-ben), illetve azok a kezdeményezések, amelyek a székelyföldi románok helykereséséről árulkodnak a változó körülmények közepette.

A következő, jelenleg is tartó időszak központi kérdése – miután kialakult egy többé-kevésbé egyensúlyi helyzet – a régió jövőbeli fejlődési iránya lett. Míg a magyarok a decentralizáció folytatása révén az önkormányzatiság kiterjesztésére és elmélyítésére törekednek, a románok annak lehetőleg ellenőrzött lefolytatását, továbbá megmaradt pozícióikat védőbiztonsági elemek beépítését követelik.¹⁶

Konfliktusos közösségépítés

A székelyföldi interetnikus viszonyok felvázolásakor megkerülhetetlen az a kérdés, hogy egyáltalán beszélhetünk-e székelyföldi román társadalomról? Mennyire köti össze a Hargita, Kovászna és részben Maros megyében élő, meglehetősen heterogén román lakosságot a nemzeti hovatartozás, illetve a többségi-kisebbségi státus?¹⁷ Ha mellőzzük a többi – gazdasági, szociális stb. – körülményt, és csak a nemzeti vonatkozásokra koncentrálnunk, akkor is számos különbséget találunk. Hiszen korántsem azonos például a román többségű Bodza-vidéken, a magyar többségű falvakban vagy a városokban élő románok helyzete, amiből eltérő igények is fakadnak. Szintén lényeges kérdésként merül fel a Székelyföldön való megtelepedés ideje is, azaz hogy „tősgyökeres” vagy csak a hetvenes-nyolcvanas években beköltözött románokról van szó. Mindezek ellenére a székelyföldi román elitsoportok – noha azok sem tekinthetőek egységesnek – általában a helyi román *társadalom* nevében és képviselőként lépnek fel.

A forradalom utáni magyar intézményépítéssel párhuzamosan szinte azonnal megkezdődött a román önszerveződés is. Ez azonban egy sor nehézségbe ütközött. Az

egyik a helyi román elitek meggyengülése volt – az 1989. decemberi politikai fordulatot követően ugyanis számos, a Székelyföldön a nemzeti kommunista rendszer támaszáként dolgozó román vezető, pártaktivista, belügyi alkalmazott hagyta el a térséget, és a magyar oktatás újjáalakításával sok román tanár is távozott.¹⁸ De a magyarok javára zajló hatalmi átrendeződés – a magyar túlsúlyú helyi önkormányzati rendszer kiépülése –, illetve a magyar–román viszonyban érzékelhető feszültségek sem kedveztek az építő munkának, így a Hargita és Kovászna megyei román értelmiségiek és politikusok csak lassan tudták újjászervezni a román közösségi életet. Törekvéseiket az is nehezítette, hogy a közösségépítést a centralizált államszerkezet lazulásával fokozatosan új, „civil” alapokra kellett helyezniük.

A helyi románok első szervezetei már az 1990-es évek első felében létrejöttek.¹⁹ A különféle politikai pártok székelyföldi leágazásai mellett érdemes megemlíteni a gyakran vadul magyarellenes retorikájú *Vatra Românească*²⁰ kulturális szervezetet, amely Marosvásárhelyen alakult meg 1990 februárjában, vagy például az *Andrei Șaguna Keresztény Kulturális Ligát*, amely 1992-ben kezdte meg működését Sepsiszentgyörgyön, továbbá a csíkszeredai *Miron Cristea Alapítványt* vagy a sepsiszentgyörgyi *Mihai Viteazul Alapítványt*. Később, a kilencvenes évek második felében is folytatódott az építkezés: létrejött például a *Nicolae Colan Metropólita Egyházi Dokumentációs Központ*, a *Kovászna-Hargita Európai Tanulmányközpont*, újjáalakult az *ASTRA*²¹ Kovászna-Hargita megyei szekciója, 1998 óta pedig rendszeresen megrendezésre kerül a Marosfői Nyári Egyetem, amely a térségben élő románok helyzete mellett kiemelten foglalkozik a Románián kívüli románokkal is. A 2000-es évek elején elkezdődött a székelyföldi román civil szféra összefogása, aminek eredményeképpen 2005-ben, számos helyi egyesület és alapítvány részvételével megalapították a *Hargita és Kovászna megyei Románok Civil Fórumát*. A Fórum a két megyében élő románok egyfajta közös érdekképviseleti szövetségként működik, egyik deklarált célja pedig az, hogy aktívan, résztvevő félként kapcsolódjon be a helyi románságot érintő folyamatokba.²² A székelyföldi román civil élet az utóbbi néhány évben olyan kezdeményezésekkel is bővült, amelyek ki akarnak lépni az eddig meghatározó hagyományos („nemzeti”) szellemiségből – ide tartozik például a *Közösségetért* egyesület, illetve a 2007 elején bejegyzett, az interetnikus együttélés pozitív oldalait népszerűsítő *Alteris Multikulturális Egyesület*.

A különféle szervezetek és társaságok mellett fokozatosan kiépültek a Székelyföldön élő románok kulturális intézményei is: színházak (például a még a nyolcvanas években megalakult, a Tamási Áron Színházzal közösen működő *Andrei Mureșanu Színház* Sepsiszentgyörgyön), múzeumok (pl. a sepsiszentgyörgyi *Keleti Kárpátok Nemzeti Múzeuma* – csíkszeredai és árapataki részlegekkel), önálló román (általános és középfokú) iskolák és román tagozatok; Marosvásárhelyen számos román nyelvű felsőoktatási intézmény is működik, továbbá több román lap is megjelenik a három megyében. Ugyanakkor, ahogy már említés is esett róla, meghatározó az egyes településeken élő román népesség száma és aránya. Míg például a Marosvásárhelyen már többséget alkotó románok szilárd bázist biztosítanak a román önszerveződés számára, a székelyudvarhelyi, alig 1077 főt számláló közösség (az összlakosság 2,9%-a) ilyen szempontból jóval kedvezőtlenebb helyzetben van.

Nagy jelentőséggel bírt a csíkszeredai székhelyű Kovászna és Hargita megyei Ortodox Püspökség megalakítása 1994-ben. A 2009 nyarán tiszteletbeli érsekké avatott Ioan Selejan ténykedése eredményeképpen az egyház a székelyföldi román élet középpontjába

került, és a helyi románok egyik legfontosabb támaszává, identitás-ápoló intézményévé nőtte ki magát. Az alapítása óta eltelt másfél évtized alatt – jó gazdálkodással és hathatós állami segítséggel – a püspökség nagyszámú ortodox templomot, kolostort és kápolnát újított fel és építtetett a két megyében, de az intézményhálózat bővítése mellett kulturális és szociális tevékenységet is folytat. Az érsek aktivitását, illetve azt a körülményt, hogy időnként bekapcsolódik a helyi román–magyar diskurzusba,²³ a magyar közvélemény nemritkán ellenségesen fogadja, amihez a történelmi sérelmek is hozzájárulnak.

A fentebb vázolt önszerveződés során a székelyföldi román közösségnek hasonló nehézségekkel kellett-kell megküzdenie, mint a kisebbségeknek általában, kiváltképp a szórványközösségeknek.²⁴ Igaz, tőlük eltérően továbbra is támaszkodhat az államra és annak helyi struktúráira, ám a központ kiemelt támogatására a demokratikus körülmények között már csak jóval csekélyebb mértékben van mód, mint korábban. Ez nem egy esetben feszültségekhez vezet a helyi magyar és román elitcsoportok között. A román panaszok jó része az érdekérvényesítés korlátozott lehetőségeire irányul: a magyar többség miatt folyamatosan kétséges a helyi románok parlamenti képvisellete, és a helyhatóságokban is gyengék a pozícióik, noha az utóbbi években kísérletek történnek a román szavazatok szétforgácsolódásának megakadályozására, valamint különféle „román koalíciók” létrehozására.²⁵ A román szervezetek rendszeresen bírálják az RMDSZ „egyeduralmát”, azzal vádolva a Szövetséget, hogy a források elosztásánál is visszaél fölényével, és figyelmen kívül hagyja a helyi románság érdekeit.²⁶

A Székelyföldön zajló román önépítkezés körüli magyar–román ellentétek háttere rendkívül sokrétű. A konfliktusok mögött egyrészt a kölcsönös bizalmatlanság és az előítéletek állnak, amelyek a párbeszéd hiányából, illetve a vélt vagy valós történelmi sérelmekből, traumákból,²⁷ táplálkoznak. Másrészt a harc tétje nem egy esetben a források vagy a központi támogatások elosztása, aminek következtében az egyébként nem etnikai jellegű konfliktusok is könnyen nemzeti színezetet kaphatnak.²⁸ Hangsúlyozni kell azonban, hogy a szembenállás – egyes kivételes eseteket, például az 1990. márciusi marosvásárhelyi incidenst leszámítva – nem erőszakos formában jelentkezik. És mivel a konfrontáció többnyire a magyar és román éltek²⁹ között zajlik, a hétköznapi szintjén csak elvétve érezhető.³⁰ Még az országos jelentőségű ügyek is gyakran a média nagyításából vagy bizonyos politikai játszmákból erednek. Üggyé válásukat pedig az a körülmény is megkönnyíti, hogy a viták jó része látványos – szimbolikus jellegű –, például feliratokról, nemzeti jelképekről szól, illetve a közterek „birtoklásáért” folyik.³¹ Ugyanakkor az sem ritka jelenség, hogy a magyar és román elitcsoportok épp az ellentétek etnicizálásával kívánják megerősíteni saját legitimitásukat.

A potenciális feszültségforrások közé tartoznak a helyi románok identitását befolyásoló ellentmondások is. A székelyföldi románok jó része ugyanis, annak ellenére, hogy a túlnyomórészt magyar lakosságú területen gyakorlatilag kisebbségben él, a román állam egységes, oszthatatlan és (román) nemzeti jellegéből kiindulva elvárja, hogy *többségként* kezeljék.³² Ez a paradox állapot nem csak a kisebbségi-többségi identitás bizonytalanságaihoz vezet, hanem megnehezíti a magyar-román kommunikációt is, mivel a románok „államnemzeti” önképe az itteni magyarok számára elfogadhatatlan. Noha többször is felmerült, hogy a székelyföldi románok *nemzeti kisebbségként* esetleg több központi támogatásban részesülhetnének, ami megkönnyítené románságuk megőrzését, a románok többsége ezt elutasítja.³³ Az itt élő románok identitásában természetesen más tényezők is fontos szerepet játszanak: például hogy milyen a társadalmi státusuk, mikor

és honnan kerültek a Székelyföldre, megtanultak-e magyarul, illetve milyen mértékben integrálódtak az itteni társadalomba.

Székelyek földje vagy multikulturális régió?

A két közösség együttélését a kutatók sokszor úgy írják le, hogy 1989 után a Székelyföldön gyakorlatilag két párhuzamos társadalom alakult ki az etnikai törésvonalak mentén. Ez a – legfőképp a két értelmiségre érvényes – állapot nyilvánvalóan nem segíti elő a magyar–román kommunikációt, és a jövőben is további konfrontáció háttéréként szolgálhat. Az egyik kényes téma épp az autonómia kérdése, amely erős szimbolikus töltettel is bír a romániai – és különösen a székelyföldi – magyarok számára. Ám az autonómiát a romániai elitiek szinte teljes egésze elutasítja,³⁴ miközben valódi vita alig folyik róla. A román vezetők rendszerint gyanakvással fogadják még a magyaroktól megígért együttműködésre irányuló törekvéseket is, de vitatják a Székelyföld túlnyomóan magyar jellegét,³⁵ a „belső anyaország” elképzelését is, amellyel a régió multikulturalitását állítják szembe.

Tény, hogy a magyar köztudatban a Székelyföld szinte kizárólag magyar területként van jelen, és a magyarok kevésbé vesznek tudomást az itt élő románokról. Pedig nem elhanyagolható népességről beszélünk, és már az 1970–80-as évek óta itt élők, illetve azóta itt született és felnőtt románok is joggal érezhetik otthonuknak a vidéket. Még akkor is, ha sokukra „bevándorlókként”, rosszabb esetben egy magyarelles rezsim eszközeként, mi több, betolakodókként tekintenek.³⁶

Az egyik fő kérdés, hogy milyen irányban halad tovább a székelyföldi román önszerveződés. Az eddig domináns úton, azaz a magyar nemzetépítéssel harcolva-rivalizálva, vagy új, esetleg kevésbé konfrontatív irányt keres magának? Vajon találkozhat-e a multikulturalizmus eszméje a regionális – székely – identitásépítéssel, egyfajta sokszínű Székelyföld jövőképét eredményezve? A válasz függvényében a tét nem csekély: mégpedig hogy az új generációk miképp épülnek be az interetnikus kapcsolatok érzékeny hálójába, vagy miképp alakítják azt át. A románok hogyan lesznek képesek kezelni többségi-kisebbségi dilemmájukat,³⁷ a magyarok pedig a köztük kisebbségben élők jogos igényeit. Röviden, hogy fest majd a magyar–román együttélés a Székelyföldön a 21. században?

Végül még egy tényezőt meg kell említenünk, amelynek a jelentősége a jövőben nagymértékben megváltozhat. Nem elképzelhetetlen ugyanis, hogy a magyar–román viszonyrendszerbe idővel egy újabb szereplő is beléphet, mégpedig az itt élő és növekvő arányszámú roma lakosság. Igaz, mivel egy rendkívül heterogén, többnyire magyar nyelvű népességről van szó,³⁸ a kérdés nem is annyira nemzeti dimenzióban jelenik meg – azaz (még?) korántsem beszélhetünk egy újabb „harmadik nemzetről” – hanem inkább szociális síkon. A romák jó része ugyanis mélyszegénységben él, a helyi társadalom perifériáján, a többséghez való viszonyát pedig egy sor feszültség terheli, amelyek időnként erőszakos konfliktusokba, esetenként szabályos cigányellenes pogromokba is torkolnak.³⁹ A Székelyföldön élő cigányok rossz és egyre romló szociális helyzete azért is ad okot nyugtalanságra, mert megoldatlansága, sőt kezeletlensége beleilleszkedik abba az ellentmondásos képbe, amely a roma–nem roma együttélést jellemzi Közép- és Kelet-Európában, két évtizeddel a politikai rendszerváltások után.⁴⁰

Jegyzetek

- ¹ A székelyföldi interetnikus viszonyokról – a médiában folyó diskurzust leszámítva – számos, elsősorban szociológiai, kulturális antropológiai és politológiai írás született. A téma kutatói közül érdemes megemlíteni Biró A. Zoltánt, Bodó Juliánát, Gagyí Józsefet, Oláh Sándort és a csíkszeredai KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központjában folyó kutatásokat, továbbá Tánzos Vilmos, Marius Lazăr, Ioan Lăcătușu, Maria Cobianu-Băcanu munkáit.
- ² A három megye nem tartalmazza a nyugatabbra fekvő Aranyosszékot, de magában foglal más, a történelmi székely székeken kívül eső területeket is (pl. Segesvárt).
- ³ A Székely Nemzeti Tanács 2009-ben kiadott Székelyföld-térképe a történelmi székely székeket ábrázolja (szintén Aranyosszék nélkül), ahol a 9 980 km² területű régió 809 ezer lakosának 76%-a magyar nemzetiségű.
- ⁴ Az adatok forrása: Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Népszámlálási adatok 1850–2002 között*. <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm> (2009-11-14)
- ⁵ Bővebben lásd: Bárdi Nándor–Hermann Gusztáv Mihály (szerk.): *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéről*. Csíkszereda, Pro-Print, 1999., valamint Ioan Lăcătușu–Vasile Lechințan–Violeta Pătrunjel: *Româniul din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură. Miercurea-Ciuc*, 2003.
- ⁶ Ezzel kapcsolatban lásd B. Kovács András tanulmányait: B. Kovács András: *Szétszabdalt Székelyföld. Háromszéki helytörténeti írások*. Marosvásárhely, Mentor, 2006., továbbá Irina Livezeanu: *Cultural Politics in Greater Romania*. Ithaca-London, Cornell University Press, 2000., Pál János: Vissza- és elrománosítási kísérletek a székelyföldi unitárius egyházközösségekben. *Magyar Kisebbség*, 2008/1–2.
- ⁷ A székelyföldi Magyar Autonóm Tartománnyal kapcsolatban lásd: Stefano Bottoni: *Sztálin a székelyeknél*. Csíkszereda, Pro-Print, 2008., valamint Bárdi Nándor (szerk.): *Autonóm magyarok?* Csíkszereda, Pro-Print, 2005.
- ⁸ Ioan Lăcătușu: Istorie și demografie în sud-estul Transilvaniei (1850–2002). In: Ioan Lăcătușu: *Structuri etnice și confesionale în județele Covasna și Harghita*. Târgu-Mureș, Editura Universității Petru Maior. 2008. 166. Vö: Marius Lazăr: Percepții identitare și relații interetnice în Secuime. Element pentru o „deconstrucție” și o „reconstrucție”. In: Lucian Nastasă–Levente Salat (eds.): *Relații interetnice în România postcomunistă*. Cluj-Napoca, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2000. 350–355.
- ⁹ Ezzel kapcsolatban lásd: Biró A. Zoltán–Gagyí József: Román-magyar interetnikus kapcsolatok Csíkszeredában: az előzmények és a mai helyzet. In: Gagyí József (szerk.): *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról*. Csíkszereda, Pro-Print, 1996. 45–111.
- ¹⁰ Uo. 80.
- ¹¹ Ami részben még napjainkban is érezhető.
- ¹² Ezzel kapcsolatban lásd Zahorán Csaba: Románüldözés a Székelyföldön? Egy állítólagos etnikai tisztogatás története. In: Juhász József–Krausz Tamás (szerk.): *Az új nemzetállamok és az etnikai tisztogatások Kelet-Európában 1989 után*. L'Harmattan Kiadó – ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, Budapest, 2009. 268–298.
- ¹³ Biró A. Zoltán: „Csodálatos” és „intoleráns” vidék. Jegyzetek a Har–Kov problémáról. In: Biró A. Zoltán: *Stratégiák vagy kényszerpályák? Tanulmányok a romániai magyar társadalomról*. Csíkszereda, Pro-Print, 1998. 167–178.
- ¹⁴ A két megye első betűiből alkotott mozaikszó.
- ¹⁵ Bővebben lásd Tánzos Vilmos: Kettős hatalmi struktúra a Székelyföldön. *Magyar Kisebbség*, 1998/2. 339–362.
- ¹⁶ Ioan Lăcătușu: *Un fals „referendum” pentru impunerea unei autonomii anacronice deja existente*. Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2007. 33–36.
- ¹⁷ Vö.: Tánzos Vilmos: *A székelyföldi románok politikai magatartása*. 1992 (kézirat), a Jakabffy Elemér Alapítvány kéziratkatalógusa, K381. 3–6.

- ¹⁸ Lásd Zahorán: Románüldözés... *i.m.* 282–283.
- ¹⁹ Bővebben lásd: Tánzos: A székelyföldi... *i.m.*, valamint: *Ultranacionalista szervezetek Hargita és Kovászna megyékben*. 1992 (kézirat), a Jakabffy Elemér Alapítvány kéziratkatalógusa, K354
- ²⁰ Magyarul: „román tűzhely”.
- ²¹ Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român – a legrégebbi erdélyi román közművelődési egyesület.
- ²² <http://www.forumharghitacovasna.ro/> A román civil szervezetek létrejöttéről bővebben lásd: Maria Cobianu-Băcanu: *Româniile la contactul dintre culturi – relațiile interetnice*. București, Editura Pur și simplu, 2006. 216–222.
- ²³ Ioan Selejan egyúttal a Hargita és Kovászna megyei Románok Civil Fórumának tiszteletbeli elnöke is.
- ²⁴ Erről bővebben: Cobianu-Băcanu: *Româniile... i.m.* 223–225.
- ²⁵ Lásd pl.: Adrian Popescu: Partidele românești din HarCov își mănâncă voturile între ele. *Gândul* 28 iulie 2008. <http://www.gandul.info/politica/partidele-romanesti-din-harcov-isi-mananca-voturile-intre-ele-2826728>. Comanescu Oana: Alianta romaneasca ii cheama pe romanii din Harghita si Covasna la vot. 2008. május 26. <http://www.intactnews.ro/romania/politic/alianta-romaneasca-ii-cheama-pe-romanii-din-harghita-si-covasna-la-vot.html?31:2336>. A két megyében kisebbségben élő románok számára biztosítandó helyhatósági és parlamenti képviselői igénye évek óta rendszeresen felbukkan (lásd pl.: Propunerile formulate, în ultimii ani, de reprezentanții societății civile românești din Harghita și Covasna pentru soluționarea reprezentării populației românești în consiliile locale și în Parlamentul țării. 30 noiembrie 2006. In: *Buletinul Ligii Cultural-Creștine „Andrei Șaguna” IV*. 2006–2008. Sf. Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2009. 143–147. 2007-ben született egy erre irányuló törvényjavaslat is, amelyet azonban a képviselőház elutasított. A törvényjavaslatot lásd: <http://www.cdep.ro/proiecte/2007/800/90/4/se894.pdf>. Az RMDSZ ellenzékének székelyföldi megerősödése ugyanakkor tovább árnyalja a helyzetet – azzal, hogy időnként a „merleg nyelvének” szerepébe kerülnek, a román tanácsosok mozgásterét is tágul.
- ²⁶ A számos memorandum és jegyzék közül lásd pl.: Comunicat privind unele discriminări ale cetățenilor de naționalitate română din județele Covasna și Harghita, cauzate de nerespectarea prevederilor legale în vigoare. 1 februarie 2008. In: *Buletinul... i.m.* 168.
- ²⁷ Román részről például a dualista korszak nemzetiségi politikája, az 1940–1944 közötti „kis magyar világ”, a székelyföldi „autonómia” időszaka az ötvenes-hatvanas években, továbbá az 1989 utáni „románellenes atrocitások” és a társadalmi átrendeződés sérelmezett következményei.
- ²⁸ Ezzel kapcsolatban lásd: Rogers Brubaker: Csoportok nélküli etnicitás. In: *Beszélő VI*. (2001) 7–8 sz. 60–66. http://beszelo.c3.hu/01/07_08/09brubaker.htm (2009-06-20)
- ²⁹ A helyi román elitek ténykedésének magyar értékelésére lásd például: Váry O. Péter: Előretolt helyőrségek Háromszéken. In: *Romániai magyar évkönyv 2002*. Szerk.: Bodó Barna. Temesvár-Kolozsvár, Szórvány Alapítvány-Polis, 2002. 248-258., ill. Domokos Péter: Körbe-körbe-karikába. Román civil szervezetek Kovászna megyében. *Erdélyi Riport IV*. (2005) 14. sz.
- ³⁰ Ezt a téma több román kutatója is hangsúlyozza, lásd pl.: Maria Cobianu-Băcanu: *Aspecte ale contactului dintre culturi în județele Covasna și Harghita*. ANGVSTIA, nr. 10. Sf. Gheorghe, Editura Angvstia, 2006. 268-269. Vö.: Biró A. Zoltán: A megmutatkozás kényszere és módszertana. Az etnicitás vizsgálatának szempontjai és esélyei egy közép-kelet-európai mikrorégióban. In: Gagyi József (szerk.): *Egy más... i.m.* 247–283.
- ³¹ Egy jellegzetes példa a közelmúltból: a Kovászna megyei román civil szervezetek sérelmezték, hogy a megye új címerében semmilyen elem nem jeleníti meg a lakosság több mint 23%-át kitevő románságot. Lásd: *Krónika* 2007. augusztus 13. <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=12814>.
- ³² Lazár: Perceptii... *i.m.* 360.
- ³³ Ioan Lăcătușu: Raportul majoritate-minoritate în Covasna și Harghita. Considerații teoretice și implicații practice. In: Lăcătușu: *Structuri... i.m.* 70–71.

³⁴ Lásd pl.: Bíró Béla: Az autonómia esélyei. *LIMES*, 2004/1. 114–115.

³⁵ Sőt, előfordul, hogy még a Székelyföld elnevezést is elvetik. Lásd: Ioan Lăcătușu: Un raspuns, din perspectivă demografică, la problemele dezbătute de unii aleși locali din Arcul intracarpatic, la adunările care au avut loc la Miercurea-Ciuc și Odorheiu Secuiesc, în zilele 4 și 5 septembrie 2009. <http://www.forumharghitacovasna.ro/> A szerző a dokumentum 7. pontjában a két világháború közötti korszakban használt „elszékelyesített területek” (*ținuturi secuizate*) kifejezés használatát javasolja. Ezzel kapcsolatban lásd: Rostás Szabolcs: Etnikai tisztogatást, „visszarománosítást” sürget a sepsiszentgyörgyi román központ vezetője. *Krónika*, 2009. szeptember 10. <http://www.kronika.ro/index.php?action=open&res=31356>

³⁶ Ugyanakkor megemlítendő, hogy a Székely Nemzeti Tanács megbízásából elkészített Székelyföld Autonómia Statútumában említés történik a „székelyföldi román közösségek nemzeti önazonosságának megőrzéséről és fejlesztéséről”, még ha csak általános formában is. *Székelyföld Autonómia Statútuma*. Sepsiszentgyörgy, T3 Kiadó, 2009. 9.

³⁷ Az itt élő románok újabb nemzedéke képviselőinek hozzáállására lásd pl. Dan Manolăchescu: *Székelyföld mítoszai*. Sepsiszentgyörgy, ZAKA Edit Kiadó, 2009.

³⁸ A 2002-es népszámlálás szerint Hargita megyében 3835, Kovásznában 5973, Marosban pedig 40425 fő vallotta magát roma nemzetiségűnek. Lásd: <http://www.edrc.ro/recensamant.jsp> Ugyanakkor Ioan Lăcătușu a romák arányát az összlakosságon belül a 90-es években Kovászna megyében 9%-ra, Hargitában pedig 4,2%-ra becsülte. Lásd: Ioan Lăcătușu: Specificul identitar al rromilor (țiganilor) din județele Covasna și Harghita. In: Lăcătușu: *Structuri... i.m.* 139–140.

³⁹ Ezzel kapcsolatban lásd: Haller István: Romalincselések Romániában. Regio, 1999. (10. évf.) 1. sz. 178–193., ill. Haller István: Hadrév – hat év után. Korunk, 1999. szeptember, X/9. <http://www.hhrf.org/korunk/9909/9k07.htm>. De a közelmúltból említést érdemelnek a 2009 nyarán Hargita megyében bekövetkezett konfliktusok is.

⁴⁰ A magyarországi közbeszéd és a romániai események összefüggéseiről lásd: <http://itthon.transindex.ro/?cikk=9990> és <http://itthon.transindex.ro/?cikk=9993>